

מחברת רועי הזונות

יצירה מצרית ממלוכית בחרוז ובמקצב

מערכת: אמיר לרנר

היצירה "מחברת רועי הזונות", המתגדרת לה במחלצת ה"מקאמה" ("מקאמת אַלְמַעְרַצִין"). זאת, אף כי קוויה לאו דווקא עומדים באבני הבוחן הקבועות בסוגה הקלסית, זו שמכוננה ניצבים בשורת היוצרים הראשונה של הספרות בשפה הערבית, אֶלְהַמְדֵ'אֲנִי – מת ב־1008 לספירה, וְאַלְחִרִי – מת ב־1122 לספירה), איננה אלא משל לשימוש בפרוזה המחורזת (סָנְ'ע) ביצירה הספרותית הערבית בימי הביניים. בחורזה פסוקים קצובים אך בלתי־שקולים היא צועדת בתלם עמוק ורחב, שנחרש במשך מאות בשנים בידי מחברי ה"אָדַב", קרי: ספרות החוכמה היפה בשפה הערבית. אך אף אלה לא המציאוה יש מאין: על אודות חריזה ומשקל אין צורך להכביר מילים בכל האמור בשירת העת הקדם־אֶסְלַמִּית (הג'אֶהְלִיָּה) וזו שלאחריה, ואולם יש לזכור כי עוד בתקופה ההיא, הג'אֶהְלִית, היו הכוהנים נושאים את דברי נבואותיהם בפרוזה מחורזת. בנוסף, ולהבדיל, הקוראן עצמו כתוב בפרוזה מחורזת, וכן סוגות ספרותיות חשובות אחרות למקאמה, כאגרת (רסאלה), הקודמת לה בזמן. למותר לציין כי המקאמה הערבית, ובמיוחד יצירתו של אלחריי, נחשבת לאחת מפסגות הספרות בשפה הערבית, ואין מושלה במידת ההערכה והפופולריות שקנתה לעצמה במשך כאלף השנים מאז החלה נכתבת. והנה, ההשפעה הגדולה שהיתה לסוגה זו על ספרויות בשפות אחרות, ובכלל זאת הספרות הערבית, איננה סוד כמוס. יצירותיו של איש ספרד, ר' יהודה בן שלמה אלחריי (נפטר ב־1225 לספירה), כ"מחברות איתאל" (שהן בעצם תרגום למקאמות של אלחריי) וכספר "תַּחְקֻמוֹנִי" (חמישים מקאמות מקוריות בעיקרן, ברוח המקאמות הקלסיות של אלחריי, אך גם ביניהן יש תרגומים), הן מופת בספרות הערבית של ימי הביניים.

ה"מקאמה" – או ליתר דיוק, היצירה שמחברה הגדירה כמשתייכת כביכול לסוגה זו – אשר מובאת כאן בפני הקוראים, היא "מחברת רועי הזונות". סופה אבד, והיא נכתבה ככל הנראה במאה הארבע־עשרה לספירה בידי מחבר אלמוני מקהיר (אשר לאתריה הָדִים ביצירה). היא חותמת כתב־יד השמור במוזיאון הבריטי, והאוגד יצירות מן התקופה הממלוכית (1250–1516 לספירה), ואולם עדיין לא נדפסה לקהל הרחב, לא בערבית, אף לא בתרגום לשפה אחרת.

המחבר הוא חסיד טכניקת ה"אדב", המוגדרת לעיל, של היתוך רצינות (דִ'ע) עם שְׁחֹק (הֶלְל), טכניקה שהתפתחה בנקוף הדורות מסירוג של חומרים שונים ומשונים. הוא נוטל דמויות ונושאי כתיבה ספרותיים מופרים, כבעלי מלאכה, מתאר טיפוסי חברת שוליים, הווי שוק, מושב רָעִים (מַגְ'לֶס) הולל ובו מין מגוון (גם בין גברים), עורגי־אהבים נזופים ועוד. כהדגש, הוא מפגיש את החומרים בתוך מערכת ניגודים

מְקַדְמָת הוּמור, מופרת אף היא: למשל, החברה הגבוהה (ח'אצה) צורכת ה"אדב", אל מול החברה הנמוכה (עאמה), המשמשת חומר גלם רווי פיקנטריה לכתיבה. הוא נוטה לעירוב שפה גבוהה ועשירה בשפה עממית שופעת ורונית ז'רגון (ואולי, במידת-מה, פְּסִידוֹ-ז'רגון, משום כושר המצאה וחידוד אמנותיים). הוא מכפיף רוח אבירות וּאֶתוֹס של יחדיו (פְּתוּה, מְרוּה) למערכת ערכים נלוזים עד כדי מזיגה של דברים נמלצים בגסויות, ועוד. כך מושך המחבר בחוטי רעיונות ויסודות ספרותיים, שנטוו בידי מיטב יוצרי השירה, הפרוזה והפרוזה המחורזת בשפה הערבית, בעיקר (אך לא רק) מתקופת בית הח'ליפות העבאסית (750-1258 לספירה), ואורגם ליצירה חדשה מבדרת בסגנונה, בקישוטיה ובעסיסיותה.

א"ל

ארתור בויד האוטון, איור מתוך "לילות ערב", 1860

סִפֵּר לִי פְלוֹנִי לְבִנִי פָחוּ וְהִפְקֵר | מִפֵּי אֶחָד הַשְּׁנוּנִים הַמְּחֻנְנִים, דָּבַר: | בְּעֵתוֹת אֹז |
הִיָּה אֶהְיֶה אֶל הַזְמֵרָה מִמֵּוֹת עֹז | וְגִזְרֵי עָלַי גֹּרְלִי בַתְּכַל לְשׁוֹט, לְהִתְנוּעֵעַ | עִם אִישׁ
וְאִישׁ לְהִתְרוּעֵעַ | וְהִנֵּה יוֹם אֶחָד לְיָדִי בָּאָה | מִסַּבַּת פְּרִיצוֹת וְחִטָּאָה | וְכֵה בַחֲבוּרָה
| מִסִּפֵּר יִשְׁנֵי הַמְעָרָה¹ | שְׂאֵלַת מַעֲשֵׂיהֶם לֹא הִתְבַּהֲרָה | גְּבִיעֵי הַמִּשְׁקָה בֵּינֵינוּ
סָכְבוּ | מִנִּי עָרַב עַד כִּי אֹרִי שָׁמַשׁ כָּבוּ | וְלַעֲת נִשְׁתַּרְרָה חֲשֻׁכַת הַלַּיִל הַשְּׁחֹרָה
| וְהִדְלָקָה בֵּינֵינוּ הַמְּנוּרָה | נִשְׁדָּדוּ הַכּוֹסוֹת שֶׁד | וְנִלְהָבוּ הַמוֹחֹת בִּיקוּד | וְהִנֵּה
שְׁכָרוֹת הַכְּרִיעַתֵּנִי הִפְכַּח | וְעָלָה כִּי הִנָּעַם כְּזוֹרַח | אֲמַרְתִּי: הוּ בִנִי הַמְּדָה מִשְׁכָּם
וְמַעְלָה | הַנִּשְׁתָּה לֹא זְמֵרָה בְּזֶה הַלַּיְלָה? | הֲלֹא תִגְלוּ אִזּוֹן אִיָּה לָנוּ בַת יַפְעָה | תִּהְיֶה
שְׂפַחָה מְזֻמֶּרֶת וְשׁוֹפְעָה² | אַחַר זֹאת שְׁלַפְתִּי עֲשָׂרָה אֲדָרְכְּמוֹנֵי כֶּסֶף נּוֹצֵץ | מִכְּבִּילִי
מִחֶץ בַּהֲמֻנּוֹת עַל בְּנֵי לֵץ | בָּרַם אֵלַי שֶׁלַח כָּל אֶחָד מִכֶּבֶט בִּיעָף | וּבְאֲדָרְכְּמוֹנֵים
עֵינֵי שׁוֹף | פִּלַּל, כִּי דְבָרֵי הַפְּנוּ אֵלָיו, וְלֹא לְשֹׂאֵר בְּנֵי הַחֲבוּרָה | וְשִׂיָּהּ הוּא עֲצֻמוֹ
סָרְסוֹר זֶה הַסְּחֹרָה | אִזִּי שְׁעָה הֵייתִי כְּמַהֲרָה | עַד כִּי לְחוּשֵׁי שְׁבֵתִי וְעַד | סִכְרֵתִי,
כִּי בְּדִכְרֵי אֲלֵיהֶם טְעוֹת נִפְלָה | וְלֹא רָאוּ בָּם כָּל הַזְדַּמְנוֹת לְנִצְלָה | חֲשַׁבְתִּי בְּלִבִּי,
כִּי אִין כָּאֵן מְנוֹס, אֲלֵא לְהוֹכִילֵם בְּנַעַם דְּרָךְ | וְאֵהִי נְאוֹת לָהֶם כְּשֶׁפֶל בְּרָךְ |
אֲמַרְתִּי: מַה לָּכֶם כִּי חִרְשְׁתֶּם קוֹל | וּבְזוֹ הַעֵת בְּשִׂרְעָפִים שְׁקַעְתֶּם כֵּל? | סִפְרוּ
נָא לִי, הַשְּׁלוֹם? | וְיָמָה אֲשֶׁר הָעֵכִיר רוּחְכֶם כִּי תָדֹם? | אִם טְעִיתִי בְּדִכְרֵי, רְבוּתִי |
הַרְיֵנִי קֹם בְּפִנְיֶכֶם בְּמַחִילוֹתִי | אֲמַרוּ: דַּע נָא, יָדִיד הַנֶּפֶשׁ הַנְּאָמֵן | וְהַחֲבֵר הַמַּהֲגֵן
| כָּל מְאֻתְנוּ, כְּבַהֵק הַשֶּׁמֶשׁ חֲמָדָן | וְהַבְּרִיּוֹת, טְרוּדוֹת הֵן הָרִי אִף בַּעֲצָמָן | חֲפַצְנוּ
בְּדֹלַח בְּרוּר: | שְׂפָחוֹתֵינוּ³ בְּאֲדָרְכְּמוֹנֵי כֶּסֶף לְעוֹר | שְׂאֵלְתִי: אֲחִים, מַה הוּא לָכֶם
מִשְׁלַח הַיָּד? | אָנוּ הַשְּׂבָעָה נְעָרִים, הַשִּׁיבּוּ מִיָּד | אֵילֵינוּ נְעָרִים? הַקְּשִׁיתִי בַּעֲקָה |
אֲמַרוּ: לָכֵל סוּגֵי הַזְּנוּהָ הַנִּפְקָה | אֲמַרְתִּי: חֵי אֱלֹהִים, חֲבוּרַת הַפִּקְחָן | הַיֵּשׁ גּוֹנִים
וּבְנֵיהֶם לְסוּגָן? | אִזּוֹ נִזְדַּעַק וְקָנַם רַבִּם בְּנֶפֶשׁ מְרָה | וּפְלַט אֲנָחָה וְאֲנָקַת צָרָה: |
הַאִינְךָ יוֹדֵעַ שְׁלֹחַ שְׂבָעָה סוּגִים? אֲמַר | וְאִנִּי זֹאת הַבְּנֵתִי כְּבָר | אֲמַרְתִּי: בַּחֲזֵי אֱלֹהִים,
אֲדוֹן הַסְּרִסוּרִים כָּלָם | הֲלֹא תִלְמַדְנִי שְׂבָעַת הַלָּלוּ, אִוִּלָּם | אִזּוֹ צַעַק וְקִצְף | עוֹה
פְּנִי, קִמַּט מִצְחוֹ, וְזָעַף | אֲמַר: הוּ חֶסֶר מְדָה וְתֹאֵר נֶאֱצַל | הוּ שְׂרִיד אַחֲרוֹן לְעַמִּי
אַרְצוֹת וּנְכֹסֶל | אֲשֶׁר לְבִטּוֹי מְכַעֵר זֶה | וְלַעֲנִין הַקְּשִׁיָּה הַמְּבֹהָ | הָרִי שֶׁהַסְּרִסֵּר
בָּאֵמוּ אוּ בְּאֲחֹתוֹ מִסִּפֵּסֵר | בְּבַת דּוּדוֹ אוּ בְּאִשְׁתּוֹ סוּחַר | וְאֲשֶׁר לָנוּ, הָרִי שֶׁמְבָרִים
לְאֲנָשִׁים נֶפֶשׁ | נִשְׂא רוּחַ אֲדָרְכְּמוֹנִים מִן הַנִּכְבָּדִים וּמִבְּנֵי רֶפֶשׁ | לֹא נִשְׁעָה לְאָדָם
| לֹא נִגְדִישׁ עֲשֻׁתוֹנִים בְּנוֹכַח, וְאִף לֹא בְּנֵעָלָם | אִינְנוּ יְרָאִים אֶת הָאֲמִיר | אִף לֹא
חֲרָדִים מִן הָאֲדִיר | לֹא נִרְחַם עַל חֶלֶךְ | לֹא נִחַשׁשׁ מֵאִיל מְלָךְ | וְלֹא נִתַּן לְבוֹתֵינוּ
אֶל קִבְצָן אוּ אֶל שׁוֹרֵד דְּרָךְ | מִשְׂבִּשְׂפָחָה נֶאֱחַז אַחֲזוֹ | שְׁלוֹת נֶפֶשׁ נִפְגִּין גַּם רוּחַ
עַז | מְכַבִּידִים עַל גְּבוּרוֹת הָעַל | כְּפִי שְׂבִשְׂחֵרוֹת נִמְשַׁל | תְּבַעֲלָנָה בְּהַסְּמַתְנוּ אִף
| אִף תִּשְׁגְּלָנָה עַל פִּי כֶף | בְּקִדְמַת הַמְּסֻבָּה נִשְׁבּ אִישׁ אִישׁ | מְקַרְרוֹת הַבֶּשֶׂר נִזְלַל
שְׁלִישׁ | וְנִלְגַם מִן הַמְּשֻׁבָּחִים חֵישׁ | רוּחְנוּ מֵהַתְּבוּנָה בְּמֵרָאָה הַגְּלוּיּוֹת דְּאֵגוֹת יִשְׁכַּח

ומהתרעות עם פנים כלבנות נעור אנו גם נפרח | לא יחסר אצלנו מטבע דינר,
 אף לא דרהם | מנת חלקנו מכל טוב כרב מי ים | התשורות והממון מן הלקוח
 | ומן הגברת הבגדים מלקוח | מן הסבון והגר לנו שיר ממשי | ומכל הלילות,
 ליל ששי תשמישי | מותר אתנו, לקוח נקחנו | אדרכמון מנצנץ, חטוף נחטפנו |
 מלבוש אשר נשפח, מנחה לנו נטלנוהו | בשעות לבנו מן הארנק גנבנוהו | והיה
 כי ישרו על ספל, לגרוננו אותו נריק | חוצה נסלק המציק | נבעלנו ברביץ שתי
 לשכרה | אין בנו לא אבירות ולא הדרה | לא גאווה אף לא גבורה | גם לא תהלות
 לספר | באם או באחות לא נסרסר | בדברנו נשקר | בהבטיחנו נפר | בשומרי
 אמונים לנו נבגד | נרוה מחבור שני הראשים נחת, זאת ועוד: | לא נקצף על
 רצינות, גם לא על התולי קוץ יוד | הרד, מאתנו רוחו מר ממר | דל שנה, קמון
 חריטו נצער | אחר זאת פצח עלו בזמר | ודקלם בתי שיר רבי הוד אמר:

חסד אנו לבריות, נעפיל בו אל רום מושב⁴
 טובי נפש, טרדה נסיר מעל נכאה לבב
 לא נכסל, אף על גואף לא נגאה, אף לא נרהב
 לתאו שמשים, לנחות נחרץ מר למרה בעגב
 אוצר המלאכת נפיק, חכמתה, לשון לא נב
 הנח הנוזף, והאזן למשורר מלי מיטב
 לא בכל עת ושעה מזדמן מקצוע חף מרכב

אתאר את מעלות הסרסרות והפתוי כעת, טרם אעזב | אז לנחמדות שתי
 אלה המלאכות תחשב | שהרי היא ונשיאת החן | קצרה הלשון מלספר בשבחיָהן
 | והדבור ייבש לו מרב תאור הן והן | ואולם קצור דברים הוא הנלבב | שלום
 לכם רב | ובאשר לשבעת הנערים דנו | הרי הם משל לז' סוגים לקמן: | ראשון,
 לזמרות חליל ותף | שני לערביות, פיהן רנה יערף | גם סרסור לבנות מחשוף |
 אחד למתארכת | ואחר למארכת | זה לנצבת זקור | והוא רועה שוככי משפב
 הזכור | לזן חובבי הנער והבחור | והנה נוכחים בזה המקום וכוזו השעה | הנערים
 השבעה | הוא אליהם נגש אחר זאת | לעברם באצבעו חש להורות | ואמר: הו
 צחי הלשון | הו נערי נפקניות ואון | שבועה לכם היא במתיר בעילתם | בברית
 ובחווה נחתם | דקלם נא כל אחד בתיים מאשר לו | וילעג למשלות ידו או יהללו
 | וזה אשר יחדש לכשידבר | במעשה ידיו יתפאר | במלותיו אותנו יעורר | ויהא
 נמרץ, יקח לנו המעות | ובמחצתו לילינו לבלות גאות | אמר: אז נתק מרכבו
 סרסור זמרות התף | ומן הישיבה קומה רומם לזקף | ביד נטל גביעו | אמץ אמתו
 וזרועו | ואמר: שלום בכאן | ולאשר את אזניו בדברותי זן | ובן מלותי, נחירות

וְשֹׁאֵינָן | שְׁמֵי בֶן עֶלְס | הוּ בְנֵי חַיִל לֹא נֶאֱפֵס | בֵּין שְׁנַיִם אֶפְסַע | מִבְּטֵי עֵינַי אֲלֵיהֶם
פְּזוֹר אֲזַרְעֶ | אֵיפֶה אֲשֶׁר אֲגִיד לְיָמַי וְגַם לְשִׁמְאֵל | גִּתַח הַשֶּׁכֶר מִן הַצְּדָרִים אֲטֹל
| אֲדַרְכְּמוֹנִים לִי מַעֲשֶׂהָ | אֲנִי גְדוֹל הַמִּיִּפְיָפִים וּמַעֲשֶׂיָהּ שְׁלֵא נִתְאַפְשֶׂרָה | לִי
מֵאֲשֶׁה וְגָבַר שִׁי | נִפְתַּת תִּטְפְּנָה שְׁפָתַי | בְּלֵב הַלְקוֹחַ פְּנִימָה אֲצִית בְּעֶרְהָ | אֲזִ שִׁיר
מִפִּי נְעִרָה | בְּחֹן מַלְאֲכָה בְרָהּ | וְאָמַר שִׁירָה:

אֲסָרְסֹר, לֹא אֲשַׁעָה לְמוֹכִיחַ, אֲזַנַח יָדַי אֲשֶׁר מְדַרְךָ הָאֲמַת סָר
הִגַּף אֲנִיף הַפִּירְמִידוֹת מִצַּד יָם קִדְמָה אֶל מִצְוֹרֶת הַהָר

אֲזִ שְׁתֵּה כּוֹסוֹ, בָּא לִישִׁיבָהּ | וְאֵת הַצְּמָאוֹן הֲרֹהָ | הִנֵּה כִי כֹן עֲלָה אֲהַב וְקָם
| כְּמוֹתוֹ לֹא נִבְרָא מְעוֹלָם | הֵן סָרְסוֹר זְמֵרוֹת עָרַב הֶלְזוּ | רֵאשִׁית עֲנוּהָ קָרוֹן, אַחַר
הַלּוֹלִים עָלְזוּ | וּבְשִׁלּוֹם הָאֲדוֹנִים דָּרַשׁ אֲזִ | אָמַר: לְעֶצֶם הָעֲנִיָּן, שְׁמַעוּנִי נָא לְדַבְרֵי
תַּמָּה | וְהִבִּינוּם, כִּי נְכוּחִים הֵמָּה | הִנְנִי סָרְסוֹר זְמֵרוֹת עָרַב | לֹא אֲשֶׁה אֲזֹן לְדַבְרֵי
כְּזָב | אֲנִי בְּסָרְסוֹת מֵאֲמָן | אֲנִי הַמוֹשֵׁל עַל תַּף וְעַל נִשְׁפָּן | אֲנִי שְׁלֵיט לְכָל רוּחַשׁ
מַעֲגָבֵי הַחֲרָשׁ⁵ | וְאִם אֲתֹאחֵר, שׁוּמָה [... וּמִכֵּאן קְטוּעַ]

1 על פי פרשה 18 בקוראן, סורת "המערה", העוסקת באגדה נוצרית על שבעה מאמינים נוצרים צעירים, שמצאו מקלט מרדיפות במערה ליד אפסוס במאה השלישית לספירה. האל הצילם, בהפילו עליהם תנומת שנים עד חלוף הצרה; לעתים עושה המחבר שימוש משעשע בנושא השינה בהוראת עצלנות, ואף בהוראת משגל.

2 שפחות מזמרות כשפחות מין, מסתבר.

3 מכוון לשפחות מחופשות לנערים: ע'לאמ'יאת, כדמות ספרותית מפותחת היטב ב"אדב".

4 הכוונה למסיבות או למושבי הרעים (מג'לס) שבהם היו הנוכחים שותים, קוראים שירה, מקשיבים למעשיות, ומתעללים. כלומר באמצעות החסד (מין) שהם (הסרסורים) היו משפיעים על המטובים למג'לס, היה עולה בידם לשבת במקום הטוב ביותר במסיבה.

5 דב'בי: דמות ספרותית של סדומאי, על פי רוב, האורב לטרפו, מתגנב ומבצע בו את זממו, מבלי שזה יחוש במעשה.